

20

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 76. ÉVF. 4. SZÁM 361—480. I. BUDAPEST, OKT.—DEC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő
KÓHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORÚ MAGDA,
KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL,
V. WALDAPFEL ESZTER

E szám munkatársai: KOVÁCS MÁTÉ, tanszékvezető egyetemi tanár, DOBOS PIROSKA, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa, KATSÁNYI SÁNDOR, a ceglédi járási könyvtár munkatársa, NAGY DEZSŐ a ceglédi Kossuth Múzeum igazgatója, CSAPODI CSABA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője, HAJNAL GÁSPÁR, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, KENÉZ GYÓZÓ, az Országos Levéltár munkatársa, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeum munkatársa, HERPEI JÁNOS, ny. múzeumigazgató, VEREDY KATALIN, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, BÜKY BÉLA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, BESENYEI ANDORNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, STEFAN KOTARSKI a varsói Földrajzi Intézet Könyvtárának igazgatója, ERDŐDY FERENC, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, SASVÁRY DEZSŐ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, VEREDY GYULA, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, DEZSÉNYI BÉLA, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, REGULI ERNŐ, a szegedi Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, TOMBOR TIBOR, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, Gombocz István, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója, KECSKEMÉTI ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, WALLESHAUSEN GYULA, az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának osztályvezetője, DÁNIEL GYÖRGY, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, J. HAJDÚ HELGA, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, VÉRTESY MIKLÓS, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, F. WENDELIN LIDIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SIMON MÁRIA ANNA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, H. Izsó LIVIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400

Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya vesz fel
(Budapest, V., Alkotmány utca 21.)

KOVÁCS MÁTÉ

A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában

(Második közlemény)

6. Végső soron a *kiadványok* minőségében és mennyiségében, tehát tartalmában és tárgyi megjelenésében, számában, terjedelmében és példányszámában öltöttek testet azok a politikai és gazdasági, társadalmi és művelődési célkitűzések és erőfeszítések, amelyek hazánkban az új szocialista művelődést s benne a szocialista könyvkultúrát lépésről lépésre kialakították. E másfél évtized során megjelent *könyvek* és más önálló kiadványok számszerű adatai szembevetően tanúsítják, hogy itt valóban s egészében véve bátor és sikeres forradalmi előreugrás történt: a magyar könyvkultúra, amely a kapitalizmus idején hazai társadalmi viszonyainkhoz képest is, a fejlettebb külföldi országok könyvkultúrájához képest is egyaránt elmaradott volt, alig egy évtized alatt megújult világviszonylatban is jelentős előrehaladást tett.⁴¹ S ha mindezt nem is küszöbölhette ki teljes egészében az évszázadokon át előállott lemaradásokat, valóban a legjobb úton van ahhoz, hogy országunk viszonylag rövid időn belül e téren is az emberi fejlődés élvonalába kerüljön. Erre a fejlődés egyre tervszerűbbé válása és egyre gyorsuló üteme a biztosíték.

A másfél évtized alatt elért fejlődés legfontosabb *mennyiségi* adatairól, főirányairól, üteméről s annak ingadozásairól a túloldali összefoglaló táblázat nyújt tájékoztatást:⁴²

⁴¹ BARKER, R. E.: *Le livre dans le monde*. Paris. 1957. Unesco. 24—25. 1. szerint Magyarországon 1953-ban 1 millió lakosra 341 könyvnek tekinthető kiadott mű jutott. Ennél kedvezőbb eredményt csak Hollandia (673), Svájc (649), Ausztria (558), Brazília (512), Svédország (469), Portugália (461), Csehszlovákia (455) és Anglia (375) ért el. Magyarország tehát e tekintetben a 9. helyen állott. Valamivel kedvezőtlenebb a helyzet a könyvek egy főre eső példányszámát illetően. Magyarországon a vizsgált időszakban a könyvnek tekinthető művek összes példányszámából egy-egy lakosra nem egészen 2 esett. A közölt adatok szerint ennél kedvezőbb eredményt ért el akkor 11 ország, éspedig: Anglia (5,7), Finnország (5), a Szovjetunió (3,5), Hollandia (3,1), Norvégia (3), Svédország (2,9), Belgium (2,9), Svájc (2,5), Bulgária (2,5), Franciaország (2,3), a Német Szövetségi Köztársaság (2,2). Az azóta eltelt évek során ez az arány főként a szocialista országok javára jelentékeny mértékben eltolódott.

⁴² Könyvkiadásunk statisztikai alapadatait a következő kiadványokból merítettük: *Az új magyar könyvkiadás tíz éve, 1945—1955*. (Összeáll.: BAK János.) Bp. 1956. SZABÓ Endre: *A könyvkiadás fejlődése*. Statiszt. Szle. 1959. 4. sz. 419—429. 1. *Statisztikai évkönyv. 1958*. Bp. 1960. 333—335. 1. PARAGH László: *Állami tankönyvkiadásunk tíz éve*. Pedagóg. Szle. 1959. 7—8. sz. 695—705. 1. PROPPER László: *A hazai szótárkiadás helyzete*. Magy. Tudomány. 1960. 2. sz. *Magyarország művelődési viszonyai, 1945—1958*. Bp. 1960. E közlésekben közreadott adatok egyes esetekben azonban eltérnek egymástól. A legújabb adatokat *A magyar könyvkiadás, 1945—1959*. (Összeáll.: BAK János) Bp. 1960. c. új kiadvány közli, amely e tanulmány nyomdai szedése közben jelent meg.

a) AZ ÖSSZES KIADVÁNYOK
száma, példányszáma, ívszáma, átlagos példányszáma és ívterjedelme
(az időszaki kiadványok kivételével):

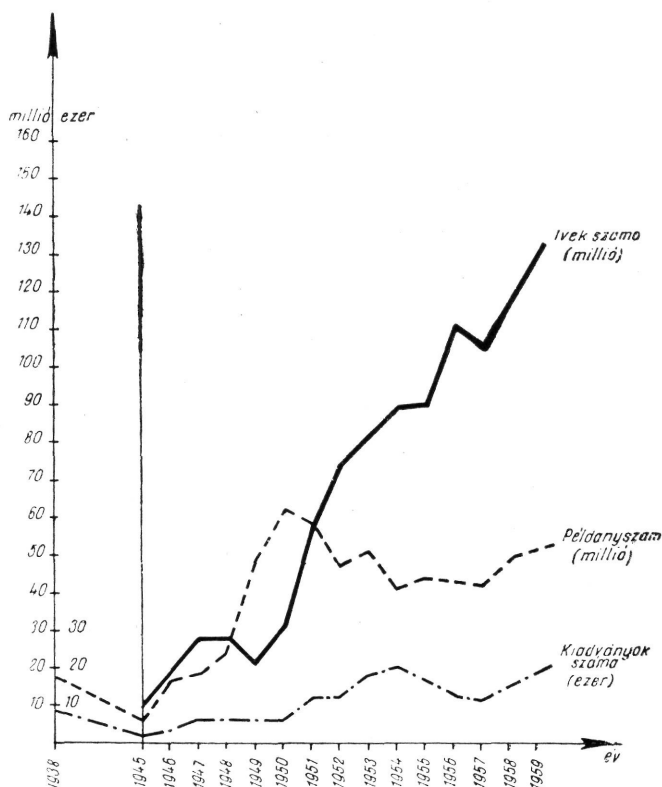
Év	Kiadványok			átlagos	
	száma	példányszáma	ívszáma	példány- száma	ív terjedelme
		ezer	ezer	ezer	
1938	8,156	17,272,0	—	2,1	—
1945	1,609	6,075,7	9,362,3	3,8	5,8
1946	3,602	16,063,1	18,279,2	4,5	5,1
1947	6,307	18,999,3	27,973,8	3,0	4,4
1948	6,674	23,761,8	28,209,2	3,6	4,2
1949	6,124	48,026,1	21,680,1	7,8	3,5
1950	6,441	62,323,4	31,207,5	9,7	4,8
1951	12,229	58,665,9	57,238,7	4,8	4,7
1952	15,040	48,172,4	75,354,3	3,2	5,0
1953	18,767	51,078,5	112,993,6	2,7	6,0
1954	20,693	41,361,2	131,730,8	2,0	6,4
1955	17,507	44,389,9	128,369,0	2,6	7,3
1956	13,961	43,361,2	111,655,4	3,1	8,0
1957	12,286	42,760,8	105,963,2	3,5	8,6
1958	15,030	47,478,7	115,682,4	3,2	7,7
1959	19,812	52,872,6	133,719,2	2,7	6,7
1945—59	176,082	605,840,6	1,109,418,7	3,4	6,3

A táblázat adatai számszerűen is képet adnak arról a rendkívüli fejlődésről, amit a magyar könyvkiadás az elmúlt másfél évtized során valóban elért. A második világháborút megelőző utolsó békés év adataihoz képest a kiadott művek száma több mint kétszeresére, az elkészült összes példányok száma pedig több mint háromszorosára emelkedett. A kiadványok évi összefoglaló adatai azonban azt is jelzik, hogy ez a fejlődés nem mindig volt egyenletes: a kiadványok számának, példányszámának és ívterjedelmének, valamint átlagos példányszámának és átlagos ívterjedelmének alakulása nem mindig haladt egymással párhuzamosan. Az eltérések egyfelől a kapitalista és a szocialista könyvkiadási politika alapvető különbségéből, közelebbről a kiadványfélések összetételének gyökeres megváltozásából adódnak. Másfelől a könyvkiadás forradalmi átalakulását kísérő egyes átmeneti túlzásokban, tervszerűtlen ingadozásokban lelik magyarázatukat.

A kiadott művek száma a második világháború befejezését közvetlenül követő két esztendőben még rendkívül alacsony volt. Ez is mutatja azt a pusztulást, amit a második világháború Magyarországon az élet minden területén okozott. Az ezt követő négy évben (1947—50) a művek száma 6,124—6,674 között mozgott. Tehát a kapitalizmus viszonyai között, sőt még az államosítás első két évében sem érte el a második világháború előtti utolsó béke év szintjét. Csak az állami könyvkiadás harmadik évében (1951), a nagyüzemi szocialista kiadói rendszer kialakítása után ugrott fel egyszerre a háború előttihez képest kétszeresére. A következő négy évben (1952—55) az emelkedés tovább tartott s általában megközelítette vagy meghaladta a második világháború előtti kiadványok számának kétszeresét, sőt egyes években a két és

félszeresét is. Az 1956-i zavarok a fejlődést 1956-ban és 1957-ben jelentős mértékben megakasztották, sőt visszavetették. Ezt követően viszont fokozatosan emelkedő irányzatot mutat a művek száma s azok példányszáma egyaránt.

A kiadványok együttes *példányszáma* gyorsabban s valamivel egyenletesebben fejlődött. Már az ujjaépítés második évében (1946) megközelítette, a harmadik évben (1947) pedig túl is haladta a két világháború közötti színvonalat. Az államosítást követő években (1949—53) az 1938. évinek háromszorosa körül (48—62 millió), az 1954—57. években pedig az 1938. évinek két és félszerese körül mozgott. A legutóbbi években újból erősen emelkedő irányzatot mutat.

1. ábra. A kiadványok számának, példányszámának és az ívek számának aránya

A kinyomott összes *ívek* száma s ennek megfelelően természetesen a kinyomott szövegek összterjedelme viszont átmeneti visszahajlásoktól eltekintve emelkedett. Ez az emelkedés sem volt ugyan mindig egyenletes. Pl. 1947-ben az ujjaépítés harmadik évében meghaladta az 50%-ot is. Az államosítás utáni első években pedig (1951—53) a növekedés ugrásszerűen 30—50% között váltakozott. Egészben véve azonban következetesen emelkedő jellegű volt. Ezt azért kell külön kiemelni, mert végeredményben a felhasznált papírmennyiség határozta meg a könyvkiadás összterjedelmét. A

művek számának és példányszámának kisebb vagy nagyobb ingadozása csak azt jelenti, hogy a hazai gyártásból és a behozatal útján rendelkezésre álló és évről évre jelentős mértékben növekedő papírmennyiséget a mindenkori könyvkiadási politika elgondolásainak megfelelően hogyan használták fel: több vagy kevesebb művet egyenként kisebb vagy nagyobb terjedelemben, művenként kisebb vagy nagyobb példányszámban jelentettek meg. Szóval a művek száma és példányszáma elosztás és beosztás következménye volt. A kiadványtermelés fokozatos növekedésének viszonylag legmegbízhatóbb mutatója a kinyomott ívek száma, feltéve természetesen, hogy időközben az ívek nagyságában és a kinyomott szövegek egy ívre eső átlagos terjedelmében számottevő változás nem következett be, vagyis a szövegszedés átlaga nem vált ritkábbá vagy sűrűbbé.

A kiadványok számának, a példányszámoknak és a kinyomott ívek számának egymáshoz viszonyított alakulását az 1. ábra szemlélteti.

b) A KIADVÁNYFAJTÁK
aránya a fejlődés egyes éveiben
(az időszak kiadványok nélkül)

A kiadvány jellege	Év	A kiadványok		Átlagos példányszáma (ezer)
		száma	példányszáma (ezer)	
Könyv	1946	1,128	6,792,8	6,0
	1950	1,880	20,148,5	10,7
	1955	2,748	22,855,0	8,3
	1959	2,818	31,254,0	11,1
Füzet	1946	1,741	6,886,6	4,0
	1950	2,339	40,465,1	17,3
	1955	2,459	9,622,5	3,9
	1959	3,434	8,514,8	2,5
Jegyzet	1946	57	28,9	0,5
	1950	1,130	315,1	0,3
	1955	6,713	1,780,6	0,3
	1959	7,458	2,748,7	0,4
Különlenyomat	1946	249	115,4	0,5
	1950	750	292,0	0,4
	1955	1,589	426,2	0,3
	1959	3,922	518,9	0,1
Zenemű	1946	246	162,1	0,7
	1950	336	889,5	2,6
	1955	425	760,3	1,8
	1959	529	1,409,5	2,7

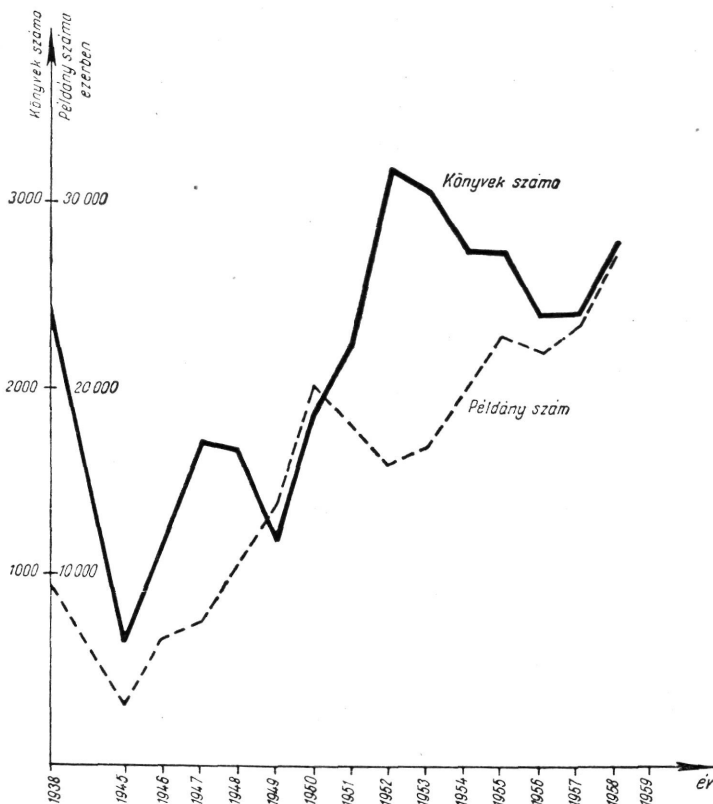
A kiadványoknak az egyes *kiadványfajták* szerint való megoszlása és a megoszlás egymáshoz viszonyított mozgása az összefoglaló mennyiségi adatokhoz hasonlóan jellemző fényt vet az új magyar könyvkultúra alakulására. A könyvek, füzetek (brosurák), jegyzetek, különlenyomatok és zeneművek arányának és az arányok változásának adatai hasznos támpontot adnak az alapvető kérdés: a művek tartalmi összetételének és változásainak megvilágításához is. Mivel a teljes adatsor közlése csak megnehezítené az áttekintést, azért ezúttal csak négy esztendő adatait emeljük ki. A fejlődés főirányait e négy év adatai is jól érzékeltetik. E négy év közül az első (1946) a háborús pusztulás mélypontja után az első teljes év, amely megközelítően a két világháború közötti kapitalista könyvkiadás megoszlási arányait jelzi. A második (1950) az állami könyvkiadás első teljes éve. A harmadik (1955) az 1956-os átmeneti válság előtti utolsó teljes év. A negyedik (1959) már a szocialista könyvkiadás kiegyensúlyozottabb arányait mutatja.⁴³

A táblázatból az első tekintetre is kitűnik, hogy a megkülönböztetett öt kiadványfajta a művek számának, példányszámának és ívszámának alakulását, valamint az átlagos példányszámot illetően jelentős eltéréseket mutat. A művek száma tekintetében a könyvek, füzetek és zeneművek fejlődése lényegében könyvtermelésünk egészének fejlődési arányait követi. A jegyzetek és különlenyomatok száma viszont az egészen belül fokozatosan erőteljesen emelkedett. A példányszámok tekintetében egyenletesen alakult a könyveké, a zeneműveké és a különlenyomatoké, kiugró a jegyzeteké, és nagyarányú átmeneti emelkedés után alacsonyabb szinten állandósult a füzeteké. Az átlagos példányszám átmeneti emelkedés után alacsonyabban, de a kezdeti állapothoz képest számottevően magasabb színvonalon állapotodott meg a könyvek, füzetek, zeneművek esetében, és némileg csökkent a jegyzetek és különlenyomatok csoportjában.

Természetesen a kiadványok mennyiségi adatainak nagyarányú és nem-egyszer következtelenné tűnő ingadozása lényegében és szükségképpen az alapvető *minőségi*, elsősorban *tartalmi változások* egyenes következménye: a másfél évtized alatt végbement forradalmi átalakulás alapvető követelményeinek és velejáróinak együttes jelentkezésében leli a magyarázatát. Mindekelőtt abban, hogy a polgári könyvkultúrából a szocialista könyvkultúrába való átmenet során tartalmánál, ill. rendeltetésénél fogva szükségtelemmé vált és több-kevesebb gyorsasággal megszűnt több, addig nagy számban és nagy tömegben megjelenő kiadványféleség. A ponyva kiadása pl. amiből 1938-ban még 415 kiadvány 4 830 000 példányban jelent meg, előbb fokozatosan megritkult, majd teljesen abbamaradt. Az államosítások előrehaladtával és az államigazgatás átszervezésével a különféle kapitalista vállalati, társulati és közigazgatási jelentések, jegyzőkönyvek és zárszámadások feleslegessé váltak, pedig ezekből 1938-ban még 783 kiadvány 462 000 példányban látott napvilágot. A különféle iskolák nyomtatott értesítőinek kiadása is elmaradt, holott ezek száma 1938-ban 647, példányszáma pedig 330 000-et tett ki. Másrészt a szocializmus felé haladó magyar társadalom újonnan jelentkező igényeinek kielégítésére, az új politikai, gazdasági és kulturális célkitűzések támogatására (technika, iparok, üzemgazdaság stb.) több területen

⁴³ A magyar könyvstatisztika a nyomtatott (nem sokszorosított) kiadványok közül a 64 oldalig meghaladó terjedelműeket könyvnek, az azon aluliakat füzetnek tekinti. Jegyzetnek számít bármilyen sokszorosított oktatási segédeszköz s más sokszorosított kiadvány is, a terjedelemre való tekintet nélkül.

nagy számú és nagytömegű új kiadványfélések megjelentetésére volt szükség. Ez szükségképpen azt eredményezte, hogy egyes kiadványfélések száma a könyvkiadás átlagos fejlődési ütemét jóval meghaladta. Így a politikai és szakmai jellegű füzetek száma, még inkább példányszáma pl. 1950—54 között kiugró mértékben megnőtt. Az általános és középiskolai, valamint a felsőoktatási reform következtében a tankönyvek és jegyzetek száma jelentősen

2. ábra. A könyvek száma és példányszáma

emelkedett. A folyóiratok, évkönyvek számának növekedése és terjedelmének bővülése lehetővé tette és maga után vonta a különnyomatok számának gyors emelkedését is stb. Végül érezhetően befolyásolták a különféle kiadványfélések arányát a forradalmi átalakulás során egyes átmeneti sürgős szükségletek, valamint egyes következtelenségek és túlzások is, amiket csak az utóbbi évek kiegyensúlyozottabb fejlődése során lehetett helyesbíteni. Így pl. az 1949—1954. években indokolatlanul nagyszámú füzetek megjelentetéséhez vezetett az a kiadáspolitikai szemlélet, amely a régi mulasztások gyors pótlására sokféle, viszonylag kiterjedelmű művet nagy példányszámban s olcsón igyekezett széles körben hozzáférhetővé tenni. Vagy pl. az egymást követő oktatási reformok következményeként a tankönyvek is, a jegyzetek is

túlságosan gyakran változtak, így egyes években az adott papírmennyiségből aránytalanul sokat kellett az előállításukhoz felhasználni.

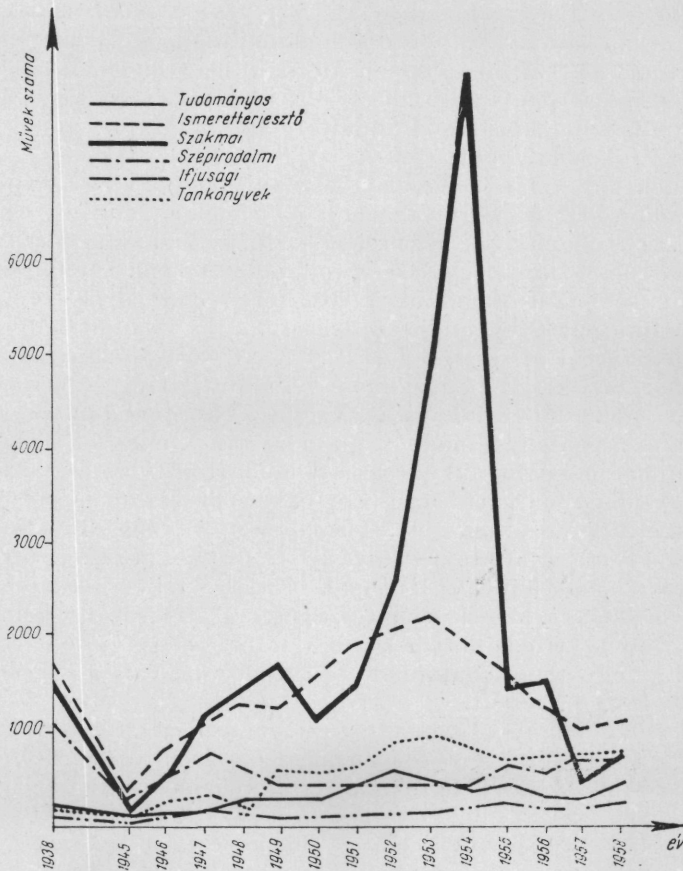
A kiadványok *tartalmát* illető fontosabb fejlődési mozzanatok és tendenciák számbavételekor azonban világosan ki kell emelni, hogy e vizsgálódás során csak megszorításokkal lehet szó a művek tartalmi elemzéséről és értékeléséről. A tartalomnak a természeti vagy a társadalmi valósághoz és az előzményekhez viszonyító vizsgálata, a mondanivaló és a megformálás értékelése szükségképpen az egyes tudományágak feladata. A kiadványok tartalom szerint való megoszlásának, a fontosabb csoportok egymáshoz viszonyított mozgásának alakulását azonban éppen itt, az új magyar könyvkultúra tanulmányozása során kell áttekinteni, mert csak így kaphatunk összefüggő képet az írásos-nyomtatásos közlésmód tudatformáló hatásáról, annak lehetőségeiről, főirányairól és súlypontjairól.

Mindenekelőtt azt kell figyelembe venni, hogy a kiadványok két nagy csoportja: a szépirodalom, vagyis az *ábrázoló* jellegű írásművek és az *ismeretközlő* írásművek (tudományos, ismeretterjesztő, szakmai művek, tankönyvek) aránya és belső megoszlása hogyan módosult. 1938-ban pl. a szépirodalmi kiadványok (1129 mű) és az ifjúsági művek (102 mű) csoportjában együtt 1231 mű összesen 6,8 millió példányban jelent meg, ami a kiadott könyvek és füzetek akkori évi együttes számából 21,9%-ot, az elért példányszámok között pedig 40,9%-ot tett ki. Ebben azonban — amint láttuk — benne volt 415 ponyvaregény 4,8 millió példánya is, vagyis a szépirodalomhoz számítható művek 30%-a és a példányszámok 70%-a ponyvának minősül, így a tulajdonképpeni szépirodalom körébe akkor csak 816 mű tartozott, ami együttesen mintegy 2 millió példányban jelent meg. Egy-egy szépirodalmi mű példányszáma tehát átlagosan 2500 körül mozgott. Húsz év múlva, 1959-ban a szépirodalmi művek száma 740-re, az ifjúsági kiadványoké pedig 226-ra, együttesen tehát — a ponyva és más selejtes kiadványok csaknem teljes kiküszöbölése után is — 836-ra emelkedett, s ezek példányszáma pedig 9,6, ill. 4,8 millióra vagyis együttesen a két évtized előttinek több mint hétszeresére: 14,4 millióra ugrott fel. Egy-egy szépirodalminak tekinthető mű átlagos példányszáma tehát meghaladja a 17 200-at.

Az *ismeretközlő* művek száma — az ismeretterjesztő művek számának kivételével — általában jelentősen emelkedett. 1959-ben pl. a tudományos művek száma több mint kétszerese, a szakmaiaké csaknem kétszerese, a tankönyveké pedig több mint háromszorosa az 1938. évinek. A tudományos művek és a tankönyvek jelentős emelkedését a tudományos kutatás fellendülése és az oktatás kiszélesedése, az iskolák és a tanulók számának gyors növekedése idézte elő. Az ismeretterjesztő művek arányszámát egyfelől az iskolai értesítők kiadásának elmaradása, másfelől pedig az ideológiai és természettudományos kiadványok számának erőteljes emelkedése alakította ki. A szakmai művek száma lassabban emelkedett, mert az e csoportba sorolt kiadványok jelentős részének (vállalati, társulati jelentések, jegyzőkönyvek, zárszámadások stb.) megjelentetése, ami korábban 52% körül mozgott, az államosítás végrehajtása után szükségtelenné vált.

Nem érdektelen az ismeretközlő kiadványok példányszámának alakulása sem. Tudományos kiadvány 1938-ban 231 mű 302 500 példányban, 1959-ben 530 mű 1,344,000 példányban jelent meg. Ez az évi összes példányszámnak 1938-ban 1,8%-át, 1959-ben 2,5%-át tette ki. Ismeretterjesztő kiadvány 1938-ban 1746 mű 2 522 000 példányban, 1959-ben pedig 934 mű

8,371,000 példányban látott napvilágot. Ez az összes példányszámnak 1938-ban 15%-a, 1959-ben pedig 15,8%-a volt. Szakmai kiadvány 1938-ban 1575 mű 2 262 500 példányban, 1959-ben viszont 3,074 mű 4,305,466 példányban készült. Aránya az összes példányszámhoz 13,5%-ról 15,5%-ra emelkedett. Végül a tankönyveknek nemcsak a száma, hanem a példányszáma is szembe-
tűnően növekedett. Míg 1938-ban csupán 221 tankönyv 1 793 000 példányban,

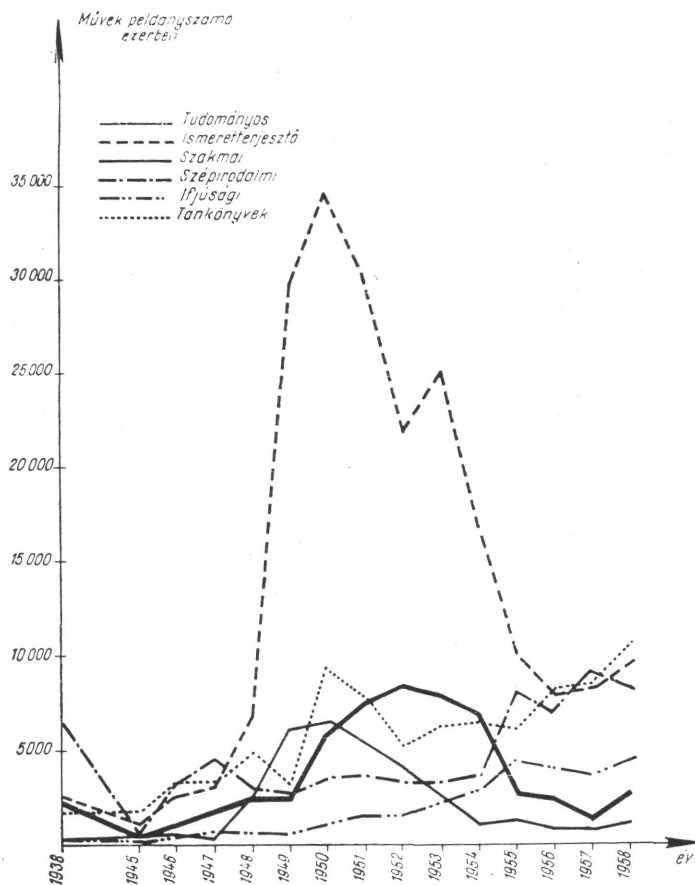

3. ábra. A kiadványok megoszlása tartalom szerint: a művek számának alakulása

addig 1959-ben már több mint háromszor annyi, 735 tankönyv, hatszor annyi, összesen 10,9 millió példányban került kiadásra. A tankönyvek példányszámának aránya tehát 18,1%-ról 20,7%-ra emelkedett.

Természetszerűen e másfél évtized során az egyes kiadványcsoportok fejlődésének alakulása a kezdeti és az utóbbi évek között nem volt s nem is lehetett következetes és egyenletes. A szocializmusba való forradalmi átmenet egyes szakaszainak jellegzetes törekvései szükségképpen nyomot hagytak az egyes kiadványcsoportok összetételében, a kiadott művek számának és példányszámának alakulásában is. A helyes arány és egyensúly csak foko-

zatosan, több-kevesebb útkeresés és ingadozás után alakult ki és szilárdult meg.

4. ábra. A kiadványok megoszlása tartalom szerint: a példányszámok alakulása

A szépirodalmi kiadványok száma, különösen pedig a példányszáma hosszú ideig, egészen 1954 végéig viszonylag alacsony volt. Az évenként kiadott szépirodalmi művek száma általában — egy év, 1947 kivételével — 4—500 körül, példányszáma pedig 3—3,6 millió között mozgott. A művek száma tehát a legutóbbi évek átlagának csupán kétharmadát, példányszámuk pedig annak felét sem érte el. Ráadásul ezekben az években a kiadott művek sem mindenben feleltek meg az olvasók igényeinek: viszonylag kevés volt közöttük a magyar és külföldi szépirodalom klasszikus alkotása (14—36%), és aránylag nagy számmal szerepelt az újabb hazai és külföldi szépirodalom (70—80%). 1955-től kezdődően évről évre fokozatosan javult a helyzet: mintegy egyharmaddal emelkedett a kiadott szépirodalmi művek száma (évenként 600—700), és megközelítően két és félszeresére ugrott fel ezek példányszáma. Kiegyensúlyozottabbá vált a régi és újabb irodalmi művek aránya is (kb. 45,

ill. 55%). Úgyhogy, ha nem is szűnt meg teljesen, de 1955—1959 között már jelentősen csökkent a szépirodalmi kiadványok hiánya s azok összetétele is jobban megfelelt az olvasók érdeklődésének.

Még közvetlenebb képet nyerhetünk azonban a kiadványok szépirodalmi csoportjának összetételéről és értékéről, ha legalább egy pillantást vetünk az irodalmi *műfajok* szerinti megoszlására és a legtöbbször kiadott és leggyakrabban olvasott *írók* névsorára is. 1945—1959 között 8,095 szépirodalmi mű jelent meg összesen 72,432 800 példányban. Ebből verseket 1250 műben, csaknem 5,6 millió példányban, regényt és elbeszélést 4524 műben több mint 53 millió példányban, színművet 865 műben 3,2 millió példányban adtak ki. Ezen kívül elkészült még 574 műsorfüzet 3,4 millió példányban és 882 egyéb szépprózai mű (riport, regényes életrajz, forgatókönyv stb.) 7 millió példányban. A művek és példányszámok aránya megközelítően jelzik azt a szerepet, amit a szépirodalom egyes kiadványcsoportjai a szocialista tudat formálásában közvetlenül betölthetnek. Közvetlen hatásuk természetesen a regényeknek és az elbeszéléseknek a legnagyobb, annál is inkább, mert a szépirodalmi művek több mint fele (56%), a példányszámoknak pedig csaknem háromnegyed része (73%-a) regény vagy elbeszélés. E csoportot erősítik még az egyéb szépprózai kiadványok közül a regényes életrajzok, riportok, utirajzok stb. is. A verses művek, színművek, műsorfüzetek mint olvasmányok közvetlen hatása a szépprózáénál természetesen jóval szűkebbkörű, ez a kiadványok és példányszámok arányából is következik. Társadalmi kisugárzásukat azonban rendkívüli mértékben kiszélesíthetik és felerősíthetik a színházak és műkedvelő csoportok, irodalmi színpadok és műsoros estek stb. Hatásuk így közvetve a számarányuknál szélesebb körű és mélyebbé is válhat.

Az egyes műfajok adatainál még jobban rávilágít szocialista könyvkultúránk s benne a szépirodalmi kiadványok alapvető minőségi átalakulására azoknak az íróknak a névsora, akiknek a művei a leggyakrabban s a legnagyobb példányszámban kerültek kiadásra, akiket a kiszélesült új olvasótábor leginkább keresett és olvasott. E névsor és a művek viszonylag magas példányszáma első tekintetre is szembetűnően igazolja, hogy szocialista művelődéspolitikánk, s ezen belül új könyv- és könyvtárkultúránk valóban a hazai és külföldi, a régi és új irodalom színe-javát igyekszik a dolgozók legszélesebb tömegeihez eljuttatni, csakugyan arra törekszik, hogy mindaz az érték, ami a hazai és külföldi szépirodalomban az idők folyamán felhalmozódott, vagy most kifermálódik és a szocialista ember és társadalom fejlődését elősegítheti, mindenki számára könnyen és gyorsan hozzáférhetővé s ezzel eleven erővé váljék.

A *régebbi magyar* írók közül az 1945—1959. években százezernél nagyobb példányszámot értek el a következők:

MÓRICZ Zsigmond (2 604 000)
 JÓKAI Mór (2 062 900)
 MIKSZÁTH Kálmán (2 017 700)
 MÓRA Ferenc (1,094 400)
 PETŐFI Sándor (850 800)
 ARANY János (837 500)
 GÁRDONYI Géza (742 000)
 KARINTHY Frigyes (592 000)
 BENEDEK Elek (490 700)
 JÓZSEF Attila (287 500)

ADY Endre (286 100)
 KRÚDY Gyula (275 300)
 KOSZTOLÁNYI Dezső (263 300)
 NAGY Lajos (249 000)
 VÖRÖSMARTY Mihály (198 000),
 HELTAI Jenő (161 900)
 TÖMÖRKÉNY István (151 500)
 CSOKONAI VITÉZ Mihály (122,900)
 KAFFKA Margit (115 100)
 GÁBOR Andor (102 100)

vagyis 19. és 20. századi irodalmunk legkiválóbb költői és szépprózáirói. Azok, akik koruk haladó törekvéseiben az élen jártak, akik egyben a művészi megformálás mestereinek is bizonyultak, s akiket most a százezres, sőt milliós példányokon keresztül végre megismerhetett és szívébe fogadhatott a dolgozó magyar nép.

Az újabb magyar írók közül már 1945—1957 között túlhaladta a száz-ezer példányt:

ILLÉS Béla (1 278 200)	HEGEDŰS Géza (193 200)
URBÁN Ernő (359 200)	KARINTHY Ferenc (176 200)
VERES Péter (337 700)	DARVAS József (157 600)
ILLYÉS Gyula (334 200)	SZÁNTÓ György (149 300)
SZABÓ Pál (327 700)	BARABÁS Tibor (141 900)
TERSÁNSZKY J. Jenő (303 600)	THURY Zsuzsa (139 400)
TAMÁSI Áron (229 900)	GERGELY Sándor (132 400)
FEHÉR Klára (207 500)	SÁNDOR Kálmán (119 200)
RIDEG Sándor (204 800)	SÁSDI Sándor (112 800)

Tehát azok, akik legjava műveikben a szocializmus előzményeinek feltárására, s a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet jellegzetes mozzanatainak, ill. folyamatainak megragadására és művészi ábrázolására törek-szenek, s akiknek a művei a szocialista tudat kialakításában jelentős szerepet töltenek be.

A kiemelkedő külföldi írók közül 1945—1959 között 200 000-nál mag-sabb példányszámot ért el:

GORKIJ (958,700)	FRANCE (328 700)
MARK TWAIN (734 300)	CSEHOV (301 100)
LONDON (661 700)	SHAKESPEARE (268 300)
BALZAC (570 700)	MAUPASSANT (258 600)
TOLSZTOJ, A. (502 400)	MANN, Th. (257 400)
TOLSZTOJ, L. (498 200)	GAJDAR (250 500)
ANDERSEN, H. CH. (396 600)	HUGO (243 400)
DICKENS (393 100)	GOGOL (219 100)
PUSKIN (376 900)	KATAJEV (218 800)
SOLOHOV (365 700)	WELLS (214 200)
BOCCACCIO (362 000)	ERENBURG (211,100)
STENDHAL (359 900)	STEINBECK (209 000)
GRIMM testvérek (357 700)	MAKARENKO (203 800)
KIPLING (341 100)	FAGYEJEV (203 300)

A világirodalom régibb és újabb mesterei egyformán százezres példány-számban jutottak el népünk legszélesebb tömegeihez és legjobb műveik népünk kedvelt olvasmányaivá lettek.

A legjobb írók és a legkiválóbb szépirodalmi művek széleskörű elterjedé-sét több jól sikerült sorozat, ill. gyűjtemény is elősegítette. Az *Olcso Könyvtár*, a *Magyar Klasszikusok*, a *Világirodalom Klasszikusai*, az *Orosz Remekírók*, a *Kincses Könyvtár*, a *Vidám Könyvek*, az *Aranykönyvtár*, a *Magyar Költészet Gyögysemei*, a *Világirodalom Gyöngyszemei*, a *Világirodalmi Kiskönyvtár*, az *Iskolai Könyvtár*, a *Diák-Könyvtár*, a *Táncsics Könyvtár*, a *Világkönyvtár*, a *Modern Könyvtár*, a *Milliók Könyve*, az *Új Elzevir Könyvtár*, a *Helikon Klasz-szikusok*, a *Magyar Könyvtár*, a *Fiatal Írók*, a *Színjatszók Könyvtára*, a *Játék-szín* stb., továbbá JÓKAI, MIKSZÁTH, MÓRICZ, NAGY Lajos, ADY, ARANY, PETŐFI, JÓZSEF Attila, VÖRÖSMARTY, ill. BALZAC, CSEHOV, DICKENS, FRANCE, GORKIJ, HUGO, Th. MANN, SHAKESPEARE, A. TOLSZTOJ, ZOLA műveinek gyűj-

teményes kiadása az olvasók legkülönbözőbb rétegei számára tette rendszeresen hozzáférhetővé és mindennapi olvasmánnyá a magyar és világirodalom időt álló remekeit vagy napjaink új mondanivalóját újszerűen kifejező alkotásait.

Az irodalmi kiadványok körén belül rendkívül erős ütemben fejlődött az *ifjúsági irodalom*. Az 1938-as színvonalhoz viszonyítva a kiadott ifjúsági művek száma 1959-ig több mint kétszeresére, példányszámuk pedig több mint tizennégyszeresére szökött fel. Fejlődési üteme tehát a szépirodalmi kiadványok fejlődési átlagának mintegy háromszorosa. A kulturális igények gyors növekedését mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az 1938. évi 341 000 ifjúsági könyvpéldánnyal szemben 1959-ben 4,8 millió példány készült és fogyott el. Tehát az utóbbi években az irodalmi jellegű kiadványokból minden harmadik ifjúsági könyv, de még ez sem elegendő. A legjobb ifjúsági művekből gyakorlatilag még mindig nincs annyi, amennyire a gyorsan növő igények kielégítésére szükség lenne, pedig 1945—1959 között BENEDEK Elek munkái 490 700, 1945—1958 között pedig MOLNÁR Ferenc: *A Pál-utcai fiúk* 140 000, GÁRDONYI Géza: *Egri csillagok* 110 000, MÓRICZ Zsigmond: *Légy jó mindhalálig* 97 000, TAMÁSI Áron: *Hazai tükör* 85 000 vagy BEECHER—STOWE: *Tamás bátya kunyhója* 70 000 példányban jelent meg.

Az ifjúsági művek iránti igények rohamos növekedése, a könyvkiadás minden más ágát jóval túlszárnyaló fejlődése talán minden másnál jobban érzékelteti szocialista könyvkultúránk fejlődési irányát és ütemét, alapvető tényezőit és további lehetőségeit. Az ifjúsági kiadványok iránti könyvéhség azért olyan erős, csaknem kielégíthetetlen, mert a gyermekek és az ifjúság minél korszerűbb és minél teljesebb ellátottságának biztosításában egymást erősíti minden tényező: a szülők javuló anyagi helyzete és fokozódó gondoskodása, az ifjúság műveltségi színvonalának emelkedése és mentesülése a korukhoz nem illő fárasztó elfoglaltságoktól. A fiataloknak több lehetőségük van a több ösztönzést kapnak a sokoldalú és mélyebb művelődésre (iskolázás, művelődési otthonok, könyvtárak, sajtó, rádió, televízió, filmek, színházak stb.) és több erőt és időt fordíthatanak rá. A szülők és a társadalom sokkal jobban gondoskodnak róluk és jóval többet törődnek velük, mint korábban bármikor. Mindennek pedig szükségszerű együttes következménye: az igények általános és gyors növekedése — egyebek között a több, jobb és szebb könyvre is.

A kiadványok másik nagy csoportjának az *ismeretközlő* kiadványoknak a fejlődése lényegében másképpen, több tekintetben éppen ellenkezően alakult, mint az irodalmi kiadványoké. A tudományos, ismeretterjesztő, szakmai kiadványok és tankönyvek száma, még inkább pedig példányszáma gyorsabban emelkedett, mint az irodalmi kiadványoké. A kiadványok száma már az államosítás idején, a példányok száma már korábban is megközelítette vagy meg is haladta a két világháború előtti átlagos színvonalat. Az államosítás után — az akkori kiadási politikának megfelelően, amely a szépirodalmi művekkel szemben az ismeretközlő kiadványokat tartotta fontosabbaknak — mind a négy csoportban erőteljes emelkedés következett be. S ha nem is teljesen egy időben, de néhány éven belül (1950—1954) mind a négy csoport, legalább is számszerűen tetőpontra jutott. A megjelent tudományos művek száma 1952-ben (579), példányszáma pedig 1952-ben (6,4 millió) volt a legmagasabb. Az ismeretterjesztő kiadványok száma 1953-ban (2216), példányszáma 1950-ben (34,3 millió), a szakmai munkák száma 1954-ben (7805), példányszáma 1952-ben (8,3 millió), végül a tankönyvek száma 1953-ban

(1939), példányszáma pedig a jelzett éveken belül 1950-ben (9,2 millió) emelkedett a legmagasabbra. Ezután minden csoportban a művek száma is, a példányok száma is kisebb nagyobb-mértékben csökkent. 1957-ig a kiadott szakmai művek száma csaknem 95%-kal, az ismeretterjesztő kiadványoké mintegy 54%-kal, a tudományos műveké 50%-kal, a tankönyveké pedig mintegy 18%-kal esett vissza. A tankönyvek kivételével általában a példányszámok is mind a három másik csoportban jelentős mértékben, mintegy 70—90%-kal hanyatlanak. 1958-tól kezdődően a gazdasági és politikai nehézségek rendeződése nyomán és társadalmunk valóságos igényeinek megfelelően mind a művek számában, mind azok példányszámában újból számottevő emelkedés mutatkozik. Ez azonban arányaiban már jóval megalapozottabb és kiegyensúlyozottabb, mint az első fellendülés korszakában volt.

Ha már most évenként szembe állítjuk a művek számát és az elkészült példányok adatait, nyomban kitűnik, hogy ezek emelkedése vagy csökkenése nem haladt egymással párhuzamosan. A példányszámok általában jóval korábban, már az államosítás első évében gyorsan emelkedni kezdtek és többnyire 1950—52-ben elérték eddigi legmagasabb csúcsukat. A kiadott művek száma viszont csak két-három évvel később, 1952—1954-ben emelkedett a legmagasabbra. Az időbeli különbségnek nyilvánvalóan az az oka, hogy a könyvkiadás államosítása után, az első években elsősorban csak a megjelenés alatt álló s a szocializmus építése szempontjából hasznosnak ítélt művek példányszámának emelésére volt meg a lehetőség. A művek számának emelése, a szocialista társadalom követelményeinek megfelelő új írásművek előkészítése: megírása vagy fordítása több időt igényelt, így a művek száma szükségképpen csak 1—2 év elteltével növekedhetett számottevő mértékben.

Ezeket túlmenően azonban közelebbről csak a kiadványok *tárgykörök* szerinti megoszlása világíthatja meg annak a mélyreható tudatformáló hatásnak az irányát, terjedelmét és minőségét, amit az ismeretközlő írásművek tartalmuknál fogva társadalmunk szocialista tudatának erősítésében, általános műveltségi színvonalának emelésében és a társadalmilag fontos munkák: a termelés, kutatás, oktatás, nevelés stb. támogatásában kifejthetnek.

Mindent egybevéve, az ismeretközlő kiadványok tárgykör szerinti megoszlása a fejlődés első évtizedében nem alkalmazkodott a tárgykörök társadalmi fontosságához. Különösen a politikai jellegű kiadványok, főként brosurák túlságosan nagy száma, valamint egyes szaktudományok, főként a természettudományi és műszaki kiadványok, valamint a történeti, művészeti, irodalomtudományi stb. kiadványok viszonylag alacsony aránya nem felelt meg társadalmunk tényleges igényeinek. Az egyikből több, a többiből — akár csak a szépirodalmi és ifjúsági kiadványokból — kevesebb készült a szükségesnél. 1955-től kezdődően azonban, különösen pedig 1958—1959-ben — az egyes tárgykörök kiadványainak aránya kiegyensúlyozottabbá vált. Jelentős mértékben csökkent a politikai kiadványok, főként a közvetlen agitációs célokat szolgáló brosurák száma és példányszáma. Számottevően emelkedett egyes fontos szaktudományok kiadványainak száma és példányszáma, főként tudományos színvonalú szakkönyveké és tudományos segédkönyveké: szótáraké, lexikonoké, bibliográfiáké, továbbá a különféle szöveggyűjteményeké és forráskiadásoké. Az utóbbi évek kiadványainak tárgyköri megoszlása és jelentős színvonal emelkedése máris jó alapot ad arra, hogy ismeretközlő

kiadványaink a társadalmunk politikai, gazdasági és kulturális életében rájuk váró feladatokat a korábbinál jóval hatékonyabban láthassák el.

Az ismeretközlő kiadványok fő csoportjaiban a kiadott művek száma és példányszáma 1945—1959 között a következőképpen oszlott meg:⁴⁴

c) A KIADVÁNYOK TÁRGYKÖRI MEGOSZLÁSA

Tárgykör	Művek száma	Példányszám (ezer)
1. Filozófiai kiadványok		
A marxizmus-leninizmus klasszikusai	223	5,441,6
Filozófia általában	352	3,216,3
2. Társadalomtudományi kiadványok		
Politika	9,056	135,146,1
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtan	2,755	26,176,9
Jog, közigazgatás	1,561	7,664,6
Nevelésügy	2,188	9,160,2
Kereskedelem és közlekedés	2,121	8,518,7
Üzemgazdaságtan	16,963	15,812,3
Földrajz (néprajzzal együtt)	580	3,398,9
Történettudomány	917	3,519,2
Nyelvészet, szótárak	521	3,215,9
Irodalomtudomány	613	2,197,0
Művészetek (kották nélkül)	1,848	7,288,2
Könyvtárügy, bibliográfia	730	2,304,2
Sport	1,094	5,445,2
3. Természettudományi és műszaki kiadványok		
Természettudomány	1,921	10,070,6
Orvostudomány, egészségügy	1,664	9,618,2
Mezőgazdaság	3,239	33,420,2
Műszaki kiadványok	7,432	15,513,6
4. Tankönyvek, jegyzetek		
Tankönyvek	8,688	95,317,4
Jegyzetek	45,110	10,799,1
5. Általános művek	240	5,116,7
Együtt:	109,816	418,361,1

Végül legalább futó pillantást kell vetnünk könyvkiadásunk egészére még egy keresztmetszetben: az *eredeti magyar* művek és a *fordítások* aránya, és a *fordítások* eredet szerinti megoszlása tekintetében is. Számszerűen ugyan a kiadványok legnagyobb része, több mint 90%-a magyar eredetű írásművet tartalmaz s a fordított művek száma valamivel kevesebb, mint 10%. Ez a rész azonban túlnyomó többségében igen értékes írásművekből áll: többnyire a világirodalom, továbbá a gyermek- és ifjúsági irodalom színe-java, valamint a legkülönbélebb nyelveken és tárgykörökben elkészült, többségükben jelentős értékű ismeretközlő műveket ültetik át bennük magyarra, nem egyszer magas művészi színvonalon, ill. gondos szakmai elmélyülésre valló fordításban. Népünk széles tömegei e fordítások révén jutnak közvetlen kapcsolatba az emberiség kiemelkedő nagy szellemeivel: régebbi vagy újabb gondolkodóival,

⁴⁴ A magyar könyvkiadás. 1945—1959. 129. és 159. l.

költőivel, íróival és más művészeivel, tudósaival, felfedezőivel, politikusaival, közgazdászaival, nevelőivel, gyógyítóival stb. Ezeket keresztül ismerik meg az irodalom, a tudomány és a technika írásba foglalt nagy alkotásait, az emberiség roppant erőfeszítéseit és eredményeit a természettel folytatott küzdelmében, a társadalmi rend jobbátételéért, a több és különb emberség kibontakozásáért. A fordítások nagy segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a magyar dolgozók egyre intenzívebben bekapcsolódjanak az emberiség fejlődésének egyetemes áramába, annak is az új, szocialista társadalmi rendért küzdő élvonalába és egyre jobban táguló világhorizontból szemléljék és értékeljék hazánk és népünk helyzetét, multját, jelenét és jövőjét, eddigi eredményeit és további feladatait. Fokozottan így van ez a könyvkiadás államosítása óta, amióta a fordításra kerülő művek kiválasztása nem üzleti érdek alapján, hanem többségében az írásművek értéke szerint történik.

Fordításban 1945—1959 között 13,440 külföldi eredetű mű jelent meg. Ezek a következőképpen oszlottak meg:

Ország	Fordítások	
	száma	példányszáma (ezer)
1. Szocialista országokból származó művek:		
Szovjetunió	7,603	48,870,8
Népi demokratikus országok (NDK nélkül)	695	4,344,3
2. Többés országokból származó művek:		
Németország (NDK-val)	1,052	7,325,4
Franciaország	789	7,873,8
Anglia	622	6,422,7
Amerikai Egyesült Államok	475	4,537,4
Olaszország	325	1,554,9
Egyéb	1,879	12,355,1
Együtt:	13,440	93,284,4

Vagyis a fordításban kiadott művek csaknem kétharmad része a szocialista országokból, valamivel több mint egyharmad része pedig a többi országból származott. Ez az elhatárolás azonban csak hozzávetőlegesen ad képet a fordított művek évenkénti eredet szerinti megoszlásáról és világnézeti hovatartozásáról. Az eredet szerinti megoszlásról azért, mert az a fejlődés egyes szakaszaiban igen változó volt. Eleinte a fordított művek túnyomó többsége a szocialista országokból, főként a Szovjetunióból származott. Később, főként az utolsó években az arány kiegyensúlyozódott: a fordítások csaknem fele a szocialista országokból és valamivel több mint fele a többi országból származik. A világnézeti csoportosításnál pedig figyelembe kell venni, hogy a mű eredeti nyelve egymagában még nem tájékoztat pontosan a mű világszemléletéről. A németből fordított kiadványok jelentős része pl. a Német Demokratikus Köztársaságból származik, tehát részben szocialista szellemű. Vagy pl. az angolból, franciából, spanyolból, olaszból, dánból, törökből stb. fordított művek számottevő része is haladó szellemben, gyakran szocialista szemlélettel készült. Végül, mert a szocialista országokból származó művek egy része sem szocialista szemléletű munka, hanem korábbi haladó szellemű, klasszikus alkotás. Mindazonáltal e fenntartások ellenére sem látszik

feleslegesnek, ha a fordítások egyes fő csoportjainak alakulását legalább főbb mozzanataiban szemügyre vesszük.

Az *oroszból* és a Szovjetunió népeinek nyelvéből fordított művek száma és példányszáma különösen 1950—1953-ban viszonylag magasra emelkedett, később fokozatosan az utóbbi években állandósult színvonal felé közeledett. 1950-ben pl. 874, 1951-ben 1075, 1952-ben 1674, 1953-ban 927, 1954-ben 500, 1955-ben 504, 1956-ben 336, 1957-ben 182, 1958-ban pedig 229 volt. A fordítások számának kezdeti gyors emelkedését egyrészt a korábbi, két világháború közötti csaknem teljes elzártság mielőbbi felszámolására való törekvés indokolta. De szerepe volt ebben egyrészt az akkori kiadói politika bizonyos túlzásainak, amely nem egyszer gyorsan készült, gyenge színvonalú fordításban jelentette meg azokat. Az utóbbi két évben a kiegyensúlyozódás itt is bekövetkezett: ma már az orosz és szovjet művek legjava többségében jó fordításban lát napvilágot és nyújt hathatós támogatást szocialista társadalmi rendünk kitormálódásához.

A *népi demokratikus* országokból származó művek fordítása és kiadása az első években lassan indult. Később, a könyvkiadás államosítása után megerősödött. Eleinte, 1950—1956 között évenként 107—148 között mozgott, de 1957-ben már 154-re, 1958-ban pedig 185-re emelkedett. Az 1959. éviéekkel s az NDK-val együtt ezernél több népi demokratikus kiadvány jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy egyrészt legközelebbi szomszédaink irodalmát, művészetét és tudományos eredményeit hitelesen megismerjük: így fokozatosan helyre álljanak azok a kapcsolatok, amelyek a mai európai népi demokráciák népeit évszázadokon át szoros közösségbe forrasztották, s ami csak a kapitalizmus idején lazult meg. Másrészt az ázsiai népi demokratikus országok legjelentősebb régebbi és újabb alkotásainak fordítása nagy segítséget nyújt ahhoz, hogy népünk látóköre Európán messze túlra is kiterjedjen, a mienktől erősen eltérő s most gyökeres átalakulásban levő társadalmakat és kultúrákat is megismerhessünk.

A *többi országból* származó, ill. a más nyelvekből fordított kiadványok száma és azok példányszáma kisebb ingadozásokkal ugyan, de nagyjában és egészében fokozatosan emelkedett. Az államosítást követően pl. az angol, francia, német és egyéb élő nyelvekből készült fordítások száma 1950-ben 237, 1955-ben 330, 1958-ban pedig már 478. Az elkészült példányok száma pedig 1950-ben 154 000, 1955-ben 208 000, 1958-ban pedig már 363 000 volt. A görögből, latinból és héberből fordított művek száma évenként általában 10 és 20 között mozog. Az utóbbi években szocialista könyvkiadásunk tervszerűen törekszik arra, hogy a világ népeinek minden olyan klasszikus alkotását, újabb szépirodalmi vagy ismeretközlő kiadványát minél jobb fordításban hozzáférhetővé tegye, ami szocialista társadalmunk politikai, gazdasági és kulturális fejlődése szempontjából időszerűnek és közérdekűnek tekinthető. Ez magyarázza, hogy ma már nemcsak a vezető nyugati világnyelvekből: angoltól, franciától és németől, hanem a kevésbé elterjedt európai, sőt ázsiai és afrikai nyelvekből is szép számmal készülnek fordítások. Ezzel népünk látóköre ebben az irányban is egyre inkább kibővül: egyetemesebbé válik.

7. Hiányos lenne azonban ez a kép, az új magyar könyvkultúra fejlődéstörténetének vázlata, ha nem vetnénk legalább egy pillantást az *időszaki kiadványokra*: a napilapok, hetilapok és folyóiratok kiadásának és elterjedésének alakulására is. Ebben az összefüggésben azért kell az időszaki kiadvá-

nyokra külön is figyelmet fordítani, mert a napi- és hetilapok, valamint a folyóiratok szerepe és jelentősége a könyvkultúra egészén belül általában világszerte is állandóan növekvőben van, a szocializmus viszonyai között pedig ez még inkább fokozódik. A napi- és hetilapok egyre inkább egyértelmű marxista világnézete és ennek egyre következetesebb érvényesülése, a tartalom gyökeres átalakulása, színvonalának fokozatos emelkedése, továbbá a példányszámok rohamos növekedése, a terjesztés tervszerű megszervezése — az ország egész területén: a dolgozók lakóhelyén és munkahelyén egyaránt — e másfél évtized során többszörösen kiszélesítette és elmélyítette a sajtó hatását az egyéni és közösségi tudat formálásában. A folyóiratok számának és példányszámának emelkedése, régi, nagymúltú folyóirataink folytatása, s számos új tárgykorból új folyóirat indítása, terjedelmük bővülése, tartalmuk világnézeti és szakmai színvonalának javulása és nem utolsósorban rendszeres megjelenésük biztosítása egyúttvével erőteljesen megnövelte folyóirataink kisugárzásának hatásfokát is.⁴⁵

A számok tükrében ez többek közt abban mutatkozik meg, hogy az időszaki kiadványok együttes száma 1946-tól napjainkig fokozatosan növekedett. A hírlapok és folyóiratok száma összesen pl. 1946-ban 373, együttes példányszámuk 288 millió, 1958-ban pedig már 577 különféle időszaki kiadvány összesen 579 millió példányban jelent meg. Vagyis a lapok száma több mint felével emelkedett, a példányszámuk pedig éppen megkétszereződött. Az összkép egyes részleteit, az időszaki kiadványok fontosabb fajtáinak egymáshoz viszonyított mozgását, pontosabban az alábbi három év adatai érzékeltetik.

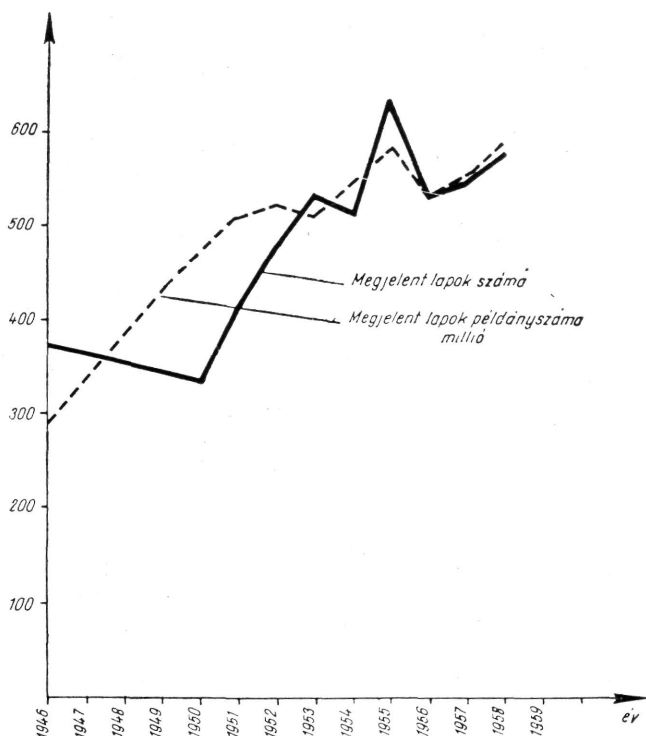
Év	Napilapok		Hetilapok		Egyéb időszaki lapok		Időszaki kiadv. együtt	
	száma	példányszáma (millió)	száma	példányszáma (millió)	száma	példányszáma (millió)	száma	példányszáma (millió)
1951	20	351,6	43	103,2	353	52,6	416	507,4
1955	22	388,5	63	160,3	547	31,7	632	580,5
1958	22	375,3	64	164,1	491	40,1	577	579,5

A részletes adatokból kitűnik, hogy az államosítás óta a napi- és hetilapok száma egyenesen emelkedett, a példányszámuk pedig 1955-ig jelentősen nőtt, azóta a hetilapoké kis mértékben tovább emelkedett, a napilapoké viszont átmenetileg, 1956—1957-ben valamivel csökkent. Ugyanakkor a folyóiratok s más ritkábban megjelenő időszaki kiadványok száma és példányszáma nem haladt egymással párhuzamosan: a kiadványok száma átmenetileg jelentősen emelkedett, a példányszám azonban 1953-ig fokozatosan csökkent, azóta pedig évről évre emelkedőben van. A csökkenést főként az üzemi lapok több mint felének a megszűnése okozta.

Amint látható, az újságok és folyóiratok fejlődése legalább is főmozzanataiban lényegében párhuzamosan halad könyvkiadásunkéval. Ez természetes

⁴⁵ DEZSÉNYI Béla—FALVY Zoltán—FEJÉR Judit: *A magyar sajtó bibliográfiája. 1945—1954.* Bp. 1956. *Magyar Folyóiratok Repertórium.* Bp. 1946.

is, hiszen egyik is, másik is ugyanannak a társadalmi átalakulásnak a szükség-szerű következménye. Az átalakulás azonos szakaszain belül azonban a fejlődés üteme — a sajtó sajátos adottságainak megfelelően — mind a kiadványok számát, mind azok példányszámát illetően nem olyan erőteljes, mint a könyvkiadásé. A második világháború után az időszaki kiadványok száma a jobb-oldali fasiszta és félfasiszta lapok megszűnése, a különféle szaklapok és folyóiratok átmeneti szünetelése, s nem utolsósorban a nyomdai üzemek és papír-

5. ábra. Az időszaki kiadványok száma és példányszáma

gyárak háborús pusztulása, valamint a papírbehozatal elakadása, ill. átmeneti összezsugorodása következtében megközelítően mintegy egyötödére csökkent. Az 1938. évi 1934 időszaki lap helyett 1946-ban csak 373 jelent meg.

A napi- és hetilapok legnagyobb részét ebben az időszakban a koalíciós kormányzásban részt vevő pártokhoz tartozó központi vagy vidéki napi-, ill. hetilapok tették ki. A Magyar Kommunista Párt a *Szabad Népet* (1942—1956), a Szociáldemokrata Párt a *Népszavát* (1880—), a Nemzeti Parasztpárt a *Szabad Szót* (1899—1952), a Független Kisgazdapárt pedig a *Kis Újságot* (1887—1952) fejlesztette országos központi napilappá. Vidéken, különösen a nagyobb vidéki városokban, így különösen Debrecenben, Győrött, Miskolcon, Pécsen, Szegeden és más megyeszékhelyeken a koalíciós pártok mindegyike igyekezett megjelentetni a maga napi- vagy hetilapját. (Pl Debrecenben: *Néplap*, *Tiszántúli Népszava*, *Debreceni Szabad Szó* és *Debrecen*.)

Ezekon kívül hosszabb-rövidebb ideig még számos más délutáni vagy reggeli napilap pl. a *Szabadság* (1945—1948), *Világosság* (1945—1952), *Esti Szabad Szó* (1948—1949), *Magyar Nemzet* (1945—), *Hírlap* (1946—1949), *Világ* (1945—1949), *Új Szó* (1945—1948), *Esti Hírlap* (1956—) stb. és több hetilap, pl. *Szabad Föld* (1947—), *Paraszt Újság* (1945—1947), *Haladás* (1945—1950), *Irodalmi Újság* (1950—1956), *Élet és Irodalom* (1957—) stb. is napvilágot látott.

A két munkáspárt egyesülése és a másik két koalíciós párt fokozatos megszűnése után a hírlapkiadás szerkezete is gyökeresen átalakult: összetételében is, tartalmában is a kialakulóban levő szocialista társadalom szükségleteihez idomult. A pártok szerinti tagolódás helyébe 1949—1952-ben fokozatosan az új szocialista társadalom szerkezete szerint való tagolódás lépett. A vezető politikai párt, a Magyar Dolgozók Pártja Központi napilapja a *Szabad Nép* maradt, ill. 1956-tól a Magyar Szocialista Munkáspárt központi napilapja a *Népszabadság* lett. A *Népszava* a szakszervezeti mozgalom, a *Magyar Nemzet* pedig a népfrontmozgalom központi napilapjává vált. Ezzel párhuzamosan a többi fővárosi és vidéki napi- és hetilap is megszűnt vagy egybeolvadt. A megyeszékhelyeken pl. egy-egy megyei hírlap maradt, amelyek igyekeznek a megye egészének életét figyelemmel kísérni, s amellet az országos és nemzetközi eseményekről is rendszeres áttekintő tájékoztatást nyújtani. E fejlődés eredményeként a korábbi nagyszámú, de viszonylag — egyenként és együttesen is — kis példányszámban kiadott napi- és hetilapokat kevés számú, de aránylag nagy példányszámban megjelenő hírlapok váltották fel.

Ez idő szerint 4 központi és 18 megyei napilap jelenik meg, együttesen — az ünnepnapok leszámításával — naponta mintegy 1 és $\frac{1}{4}$ millió példányban, vagyis az ország minden nyolc lakosára — megközelítően minden 2—3 családra — jut egy-egy friss újságpéldány. A négy központi napilap példányszáma 1958-ban átlagosan naponként a következőképpen alakult:

<i>Népszabadság</i>	589 000
<i>Népszava</i>	183 000
<i>Esti Hírlap</i>	91 000
<i>Magyar Nemzet</i>	65 000

A megyei napilapok átlagos napi példányszámában a megye lélekszámától és műveltségi színvonalától függően hasonló nagy eltérések adódnak. A legmagasabb a *Dunántúli Napló* (Pécs) és az *Északmagyarország* (Miskolc) napi 36 000, ill. 33 000 példánnyal. A legalacsonyabb pedig a *Keletmagyarország* (Nyíregyháza), a *Tolna Megyei Népiújság* napi 9—9000 és a *Zalai Hírlap* napi 7000 példánya. A többi 13 vidéki napilap példányszáma e határok közé esik. A négy központi napilap együttes példányszáma az összes napilap példányok háromnegyed részét, a 18 megyei lapé pedig egynegyed részét teszi ki.⁴⁶

A 64 különféle hetilap hetenként több mint 3 millió példányban jelenik meg, vagyis egyenlő eloszlás esetén átlagosan hetenként minden családra jutna egy-egy hetilap-példány. Közülük 1958-ban a legmagasabb volt a példányszáma, tehát legszélesebb volt a kisugárzása az alábbi kilenc hetilapnak:

⁴⁶ *Magyarország művelődési viszonyai*, 129—136. és 296—297. l. *Magyarország városainak és községeinek kulturális helyzete*. 1957. év. Statisztikai Időszaki Közlemények 13/1958.

<i>Szabad Föld</i>	451 000
<i>Ludas Matyi</i>	312 000
<i>Nők Lapja</i>	303 000
<i>Rádió Újság</i>	248 000
<i>Magyar Ifjúság</i>	180 000
<i>Élet és Tudomány</i>	161 000
<i>Érdekes Újság</i>	151 000
<i>Ország-Világ</i>	104 000
<i>Hétféi Hírek</i>	90 000

A többi, főként szakjellegű hetilap ezeknél jóval kisebb példányszámban jelenik meg.

A folyóiratkiadás újjászervezése az alapvető politikai és irodalmi folyóiratok megindulásával vette kezdetét. Közülük a *Társadalmi Szemle* (1946—), továbbá a *Forum* (1946—1949), a *Magyarok* (1945—1949), a *Válasz* (1934—1948), később pedig a *Csillag* (1950—1956), az *Új Hang* (1952—1956), a *Nagyvilág* (1956—) és a *Kortárs* (1957—) emelkedik ki. A vidéki folyóiratok közül az *Építünk* (Debrecen, 1950—1954), ill. az *Alföld* (Debrecen, (1954—), valamint a *Tiszatáj* (Szeged, 1947—), és a *Jelenkor* (Pécs, 1958—) bizonyult a legszínvonalasabbnak. A kiadók és a nyomdák államosítása után, valamint a tudományos intézmények és testületek újjáalakítása után lehetőség nyílt arra is, hogy az egyes szaktudományok szakfolyóiratai is sorra megjelenjenek. Ezzel a hazai szaktudományok művelői fokozatosan bővülő publikációs lehetőségekhez jutottak. Sőt arra is hamarosan sor kerülhetett, hogy a magyar tudomány eredményei és a népgazdaság termékei idegen nyelveken is megismerhetők legyenek. Idegen nyelveken megjelenő folyóirataink közül különösen jelentős a Magyar Tudományos Akadémia 29 *ACTA*-ja, amelyek négy világnyelven teszik hozzáférhetővé a hazai tudományos kutatás legjelentősebb eredményeit. Az idegen nyelveken megjelenő lapok másik része a külkereskedelem, az idegenforgalom és egyéb nemzetközi kapcsolatok célkitűzéseit szolgálja.

Végül az új társadalmi viszonyoknak megfelelően teljesen újjáalakult a *hírlap- és folyóirat-terjesztés* is. A magánbizományosok szerepét 1950-ben az egész országra, s csaknem valamennyi időszaki kiadványt illetően a Posta Központi Hírlap Iroda vette át. Ez egyfelől a terjesztés nagymértékű kiszélesítését, másfelől a szükséges példányszámok gazdaságos meghatározását tette lehetővé. Addig a magánbizományosok útján mintegy 2000 helységbe jutottak el a lapok. Jelenleg viszont több mint 3500 település, s ezek között a községeken kívül számos tanyaközpont, állami gazdaság, termelőszövetkezet stb. is bekapcsolódott az országos terjesztői hálózatba. A magánbizományosok idején a szükséglet nem volt ésszerűen felmérhető, ezért a visszamaradó lappéldányok aránya átlagosan a 20—25% körül mozgott. A központi terjesztésnek ezt a legutóbbi években sikerült 1,3%-ra leszorítani, ami a népgazdaság számára nagy megtakarítást jelent, tekintettel arra, hogy a szükséges papír nagy részét külföldről hozzuk be, s nyomdaiparunk is számottevő feleslegesen végzett munkától mentesülhet.

Az időszaki kiadványok terjesztése főként előfizetés, kisebb részben esetenkénti vásárlás útján történik. A lapterjesztés új szervezetének kialakítása óta legmagasabb volt az előfizetők aránya 1953-ban (81,7%). Innen kezdve 1957-ig fokozatosan csökkent (42,6%). Azóta újból emelkedőben van (1958-ban

pl. 59,1%). A központi terjesztésbe bevont időszak kiadványok példányainak mintegy egyharmad része (33,5%) a fővárosi, s csaknem kétharmad része (65,5%) vidéki olvasókhöz kerül. A vidéken, főként a községekben tehát ma még jóval kevesebb lapot, folyóiratot olvasnak, mint a fővárosi, ill. általában a városi lakosság. 1958-ban a fővárosban 1—1 lakosra 66, vidéken pedig 31 napilap esett. Még rosszabb azonban az arány a folyóiratok esetében: az összes folyóiratpéldányoknak csaknem a fele a fővárosba kerül. Vagyis az ország lakosságának mintegy 20%-a ma még ugyanannyi folyóirathoz jut, mint az ország lakosságának 80%-a. A lapterjesztés egyik leg-sürgősebb feladata ennek a kedvezőtlen aránynak a megjavítása.

Az utóbbi években már nemcsak itthon, hanem külföldön is növekszik az érdeklődés lapjaink és folyóirataink iránt. Évenként mintegy 350 féle időszaki lap megközelítően 15 millió példányban jut külföldre. Elsősorban a központi napilapok: *Népszabadság*, *Népszava*, *Magyar Nemzet*, a nagyobb hetilapok, valamint a tudományos folyóiratok kerülnek ki a világ különböző országaiba.

Szocialista könyvkultúránk fejlődéstörténetének e vázlatos, de egyszerűen több keresztmetszetben végzett áttekintése legalább főbb mozzanataiban világosan érzékelteti azokat a nagyarányú mennyiségi és alapvető minőségi változásokat, amelyek e másfél évtized során gyors egymásutánban végbementek. Több területben is jelzi az időbeli kibontakozás főbb irányait és ütemét, a kiadványfajták egymáshoz viszonyított arányában, a kiadványok tárgyköri megoszlásában és tartalmi színvonalában bekövetkezett útkereséseket és célravezető megoldásokat. A felsorolt tények és adatok megmutatják, hogy új könyvkiadásunk kibontakozása valóban nem volt zavartalan: túlzások és elmaradások, kitérők és előregrások nehezítették meg fejlődésének történelmileg-társadalmilag meghatározott útját. De az is nyilvánvaló belőlük, hogy könyvkiadásunk ma már mennyiségében is, összetételében is, színvonalában is egyre inkább megközelíti azokat a szükségleteket és igényeket, amelyek a szocialista társadalmi rend kibontakozásából fakadnak. Ezek az igények és szükségletek ugyan társadalmunk politikai, gazdasági és kulturális életének továbbfejlesztésével szükségképpen továbbnövekednek, de az is kétségtelen, hogy szocialista könyvkultúránknak a fejlettség mai fokán minden eddiginél több lehetőséget biztosítanak és szilárdabb alapot nyújtanak ahhoz, hogy társadalmunk fejlődésének gyorsuló ütemével egyre jobban lépést tartson, ahhoz minél szorosabban felzárkózzék.

(Vége következik)